

SÜMERBANK NAZİLLİ BASMA FABRİKASI: KENT KİMLİĞİNDEKİ YERİ, DÖNÜŞÜMÜ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ

Prof. Dr F. Neval GENÇ

Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

GİRİŞ

Sanayi Devrimini takip eden dönemde, önemli işlevler yerine getirmiş olan büyük sanayi tesisleri kent içinde kalmaları nedeniyle yeni yer seçme, kentleşme baskısı, kullandıkları teknolojinin eskimesi ile üretimlerini durdurmaları, kapatılma gibi çeşitli sebeplerle esas işlevlerini yitirmişlerdir. Öncelikle ekonomik, sosyal etkileri olmakla birlikte bu tesisler, kentleşme açısından bakıldığında buldukları bölgelerde kentler için birer çöküntü sürecini de başlatmıştır.

Çoğu uzun süre köhne, bakımsız kalan bu türden endüstri yapıları, bunların özellikle kent içinde kalanları bir yandan kentsel rantların daha da artması, diğer yandan kültür mirasının, bunlar içinde endüstri mirasının korunması düşüncesinin önem kazanmasıyla birlikte yeni bir bakış açısıyla, ekonomik, kültürel, sanat vb. odaklı dönüştürülerek ele alınmaya başlamıştır. Özellikle 1970'lerin sonra uluslararası ve ulusal ölçekte endüstri mirasının korunmasına yönelik çalışma ve uygulama örnekleri artmaya başlamıştır. Türkiye'de de Osmanlı Devleti'nden günümüze kadar ulaşan örnekler mümkündür. Endüstri mirasına olan ilgi, 1980'ler sonrasında Türkiye'de de oluşmaya başlamıştır.

Bu çalışmada, Cumhuriyetin ilk dönemlerinin devlet eliyle ekonomik kalkınmasında, sosyal ve kültürel modernleşmesinde temsili öneme sahip Sümerbank Fabrikalarının ilk örneklerinden olan 1937 yılında açılan Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası ele alınmaktadır. Çalışmada endüstri mirası olarak fabrikanın temel özellikleri, Nazilli Kent Kimliği içindeki, kentleşme ve kentileşme sürecindeki yeri, geçirdiği işlevsel dönüşüm ve fabrikanın endüstri mirası olarak kent belleği ve kimliğinde yerini korumasında daha iyi bir işlevlendirme için alternatifler ve yapılması gerekenlere dair öneriler sunulmaya çalışılmaktadır.

1. KENT KİMLİĞİ, KENT BELLEĞİ VE ENDÜSTRİ MİRASI

Kent kimliği, bir kenti diğerlerinden ayıran, ona has özellikleri, özgün tarafını, karakterini anlatır. Kentler gelişme süreci içinde doğal, sosyal ve fiziksel çevrelerinde meydana gelen değişmelerle birbirlerinden farklılaşırlar.

Bu değişme sürecinde kent kimliği farklı görünüşler kazanabilir, farklı boyutları ön plana çıkabilir veya ortadan kaybolabilir, yeniden inşa edilebilir. Bu açıdan kent kimliğinin inşası dinamik özellikler gösterir. Ancak bu durumda bile yeni oluşan kimliklerin kentin özgün kimliğiyle uyumlu olması, ondan referans alması beklenir. Günümüzde kentlerin birbirine daha benzer hale gelmesi, "kimliksizleşmesi" tartışmaları ve "markalaşması" çabaları ile anlatılan da aslında bu özgün kentsel yapı ve unsurlarına dayanır.

Kent kimliği, kentsel toplumsal belleğin/hafızanın oluşmasındaki temel yapı taşlarından. **Kent belleği/kent hafızası** kişinin sosyal çevresi ile kurduğu ilişki ile kolektif bellekte oluşan ortak anıların, bilgilerin kentsel yapıyı çevrede ortaya çıkmasıyla ifade edilir. Bu anlamda kentin içinde bulundurduğu her şey (mekanlar, anıtlar, meydanlar, peyzaj vb.), kent belleğini oluşturmaktadır. Bellek canlı, dinamik bir durumu anlatır ve toplumun tüm unsurlarıyla iletişim halindedir. Bu nedenle toplumsal belleğin unsurlarından birinin ortadan kalkması, onun unutulması anlamına gelir.

keyfiyetlerine bırakılmak yerine bütüncül ve sonuca yönelik projelerin geliştirilmesine, özellikle işlevlendirme ve yaşatma konusuna odaklanmaya ihtiyaç vardır. Yeniden işlevlendirme, bu anlamda geçmişin izlerini taşıyan, birer arşiv olan bu yapılarla günün kent yaşamı, koşulları, gerekleri arasındaki bağların, uyumun kurulması açısından önemlidir.

Kentlerin sosyal ve ekonomik bellediğinde yer etmiş olan sanayi yapıları, multi-disipliner biçimde ele alınmalı, mimarlık, planlama, sosyo-ekonomik, sanat, tarih ve arkeoloji, teknoloji boyutları ile bir bütün olarak analiz edilmelidir. Sanayi yapılarının sahip olduğu teknolojik değerler ve ait olduğu dönemin üretim yapısını sergileyen düzenekler, koruma kapsamında değerlendirilmelidir. Sanayi yapılarına ilişkin envanter çalışmaları, yapı kalıntılarının analizleri ve belgelenmesi yapılmalıdır. Böylece, korunup, yeniden işlevlendirilen sanayi yapıları ve düzenlemeleri, kentler için büyük önem taşıyacaktır. Kent bütününde yer alan sanayi yapılarının, kültürel fonksiyonlar kapsamında yeniden işlevlendirilmeleri, bu süreçte, kamu-özel- yerel sektör ortaklıklarının oluşturulması, kent ve semt sakinlerinin de bu sürece dahil edilmesi doğru bir yaklaşım olacaktır.

Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası, ülkede bir dönemi, bu dönemin ekonomik ve sosyal boyutlarını anlamak için en önemli simgelerinden biri olmasının yanında, kuruluşundan bu yana orijinal haliyle duran yapıları ile mimari değeri; dönemin üretim tarzını anlamak açısından belgesel niteliğe sahip bir yapıdır. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası ekonomik ve sosyo-kültürel anlamda ülkemizin önemli bir dönemine tanıklık etmiş, önemli sanayi yatırımlarının ülkenin ve bir kentin gelişimine yapabileceği katkıların en güzel örneklerinden biridir. Bütün değerleri ile fabrikanın günümüzde hala varlığını devam ettirebilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılmasında tüm kurumlara önemli görevler düşmektedir. Bu anlamda kültürel miras olan fabrikanın kamu, yerel yönetimler, sanayi ve ticaret odaları başta olmak üzere sivil toplum örgütleri, yerel halk, özel sektör ve meslek odalarının katılımıyla, bilimsel bir yaklaşımla birlikte planlanması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Arıtan, Ö. 2004. *Kapitalist/Sosyalist Modernleşme Modellerinin Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığının Biçimlenişine Etkileri-Sümerbank KİT Yerleşkeleri Üzerinden Bir Anlamlandırma Denemesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Avsan, D. - Gökmen, G. P. - Uçman Altınışik, I. 2000. "Endüstriyel Mekân ve Kentsel Hafıza; Sümerbank Denizli İplik Fabrikası Üzerinden Bir Değerlendirme", *İdealkent Kentleşme ve Ekonomi Özel Sayısı*, 11 (3): 997-1022.
- Bektaş, C. 1992. *Koruma, Onarım, Literatür* Yayıncılık, İstanbul.
- Bigat, B. 2017. *Kuruluşu ve İlk Yıllarında Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası*, T.C. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Aydın.
- Çetemen, A. 2021. *Endüstri Mirası Yapılarının Dönüşümü: Büyükdere-Nektar Bira Fabrikası Örneği*, T.C. Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Mimarlık Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Dikmen, G. 1952. *Nazilli, Tarih ve Coğrafyası, Dünkü ve Bugünkü Nazilli*.
- Dilek, A. 2006. *Türkiye'de Özelleştirme ve Özelleştirme Çalışmaları Sonucu Nazilli Sümerbank İşletmesinin Durumu İle Karlılık ve Verimlilik Analizi*, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın.
- Doğan, Ç. E. 2003. *Formation of factory Settlements Within Turkish Industrialization In 1930's: Nazilli Printing Factory*, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Eren, A. A. - Tuna, S. 2018. "Birinci Sanayi Planı Kapsamında Kurulan Sümerbank Dokuma Fabrikalarında Beslenme, Giyim, Kreş Ve Okul Olanakları (1935-1950)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (63): 165-202.
- Elhan, S. 2009. *Kentsel Bellek Bağlamında Sanayi Mirasının Değerlendirilmesi, İstanbul Haliç Örneği*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Genç, F. N. 2008. "Sanayi Mirasının Eğitim Kurumuna Dönüşümü Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası", 32. Şehircilik Günü Kolokyumu.
- Genç, F. N. 2005. *Doğal Afetler Sonrasında Kent Yenileme: 1999-Marmara Depremi Örneği*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Gültekin, N. T. 2016. "Kültürel ve Endüstriyel Miras Olarak Ankara Şeker Fabrikası", *İdealkent*, 20 (7): 906-935.

- Güney, E. 2022. "Taş Kömürü Kimliği ve İki Kentin Endüstri Mirasına Bakışı; Zonguldak ve Essen Üzerine Bir Karşılaştırma", *Tasarım Kuram*, 18 (35): 116-130.
- Gürsoy, C. G. 2019. *İşlevini Yitirmiş Bir Sanayi Devrimi Dönemi Fabrikası "Feshane" Yapısının Endüstri Mirası Olarak Değerlendirilmesi İçin Öneriler*, T.C. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İç Mimarlık Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- İnan, S. 2006. "Denizli'nin kalkınmasında Öncü Bir Kuruluş. Sümerbank, Bir Sözlü Tarih Çalışması", *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu-Bildiriler*, 6-7-8 Eylül 2006, Edt. A. Özçelik vd., Denizli: 642-660.
- Karadağ, T. 2019. *Endüstri Mirasımız Ve Yedikule Cer Atölyelerinin Tescilli Kâgir Yapılarına Statik Güçlendirme Önerileri*, T.C. Bahçeşehir Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Karagöz, Z. C. 2022. *Endüstri Mirasının İncelenmesi: İzmir SEKA Kağıt Müzesi Örneği*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İç Mimarlık Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Köksal, G.-Ahunbay, Z. 2006. "İstanbul'daki Endüstri Mirası İçin Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri", *İtüdergisi/a*, Cilt 5, Sayı 2, Kısım 2: 125-136.
- Otman, V. 2021. *Yeniden İşlevlendirilen Endüstri Mirası Alanlarının Kent Belleğine Etkisi: Kocaeli- İzmit Seka Park Örneği*, T.C. Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Özen, H. - Sert, A. 2006. "Karadeniz'de Unutulan Endüstri Mirası", *Gazi Üniversitesi, Müh. Mim. Fak. Dergisi*, 21 (3): 499-508.
- Özden, P. P. 2000. "Kentsel Yenileme Uygulamalarında Yerel Yönetimlerin Rolü Üzerine Düşünceler ve İstanbul Örneği", *İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Nazif Kuyucuklu'ya Armağan*, 23-24: 255-269.
- Peri, B. 2002. *Building the Modern Environment in Early Republican Turkey: Sümerbank Kayseri ve Naizli Factory Settlements*, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Sadioğlu, U. - Yürük, E. 2020. "Eskişehir'in Endüstriyel Mirası Fabrikalar Bölgesinin Kent Kimliği Üzerindeki Etkileri", *Kent Araştırmaları Dergisi (Journal of Urban Studies)*, Kentleşme ve Ekonomi Özel Sayısı, 11 (3): 1049-1072.
- Saner, M. 2012. "Endüstri Mirası: Kavramlar, Kurumlar ve Türkiye'deki Yaklaşımlar", *Planlama* 1-2: 53-66.
- Saraylı, M. N. 2020. *Endüstri Mirası Kapsamındaki Kalıntı Mekânların Değerlendirilmesi, Adapazarı Donatım Park Örneği*, T.C. Sakarya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- Shaw, S. - Shaw, E. K. 1983. *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, II. Cilt*, E Yayınevi, İstanbul.
- Tanyeli, G. - İkiş, D. 2009. "İstanbul'da Bir Endüstriyel Miras Örneği: Bomonti Bira Fabrikası", *TÜBA-KED* 7/2009: 109-121.
- Tekeli, İ. - İlkin, S. 2004. "Savaşmayan Ülkenin Savaş Ekonomisi: Üretimden Tüketime Pamuklu Dokuma", *Cumhuriyetin Harcı (İkinci Kitap): Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi* içinde, İlhan Tekeli ve Selim İlkin (yazarlar), İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul: 409-463.
- Tokgöz, Ö. 2019. *Eskişehir Sanayi Mirasının Kentin İşitsel Peyzajındaki Yeri, Dönüşümü ve Etkileri*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- Tunçer, İ. B. - Ateş Can, S. 2022. "Endüstri Mirası Yapıların Yeniden İşlevlendirilmesi: Üç Farklı Tütün Fabrikasının Dönüşümü", *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, 7(1): 333-357.
- Yavaşoğlu, F. - Özgül, C. G. 2020. "Endüstri Mirasının Korunması ve Dönüşümü: Malatya Şeker Fabrikası Yerleşkesi Örneği", *İdealkent*, Kentleşme ve Ekonomi Özel Sayısı, 11 (3): 972-996.
- Yavuzçehre, P. S. - Çezik, U. K. 2015. "Sümerbank'tan Sümerpark'a: Alışveriş Merkezine Dönüşen Kamusal Alanlar", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30 (1): 23-53.
- Yetkin, E. - Boyacıoğlu, E. - Kaçar, A. D. 2021. "Kent Hakkı Bağlamında Endüstri Mirasını Yeniden Okumak: TÜRASAF Eskişehir Örneği", *İdealkent*, 12 (33): 1065-1099.
- Yiğitcanlar, T. 2001. "Kentsel Yenileme Olgusu ve Gelişim Süreci", *Planlama*, 4: 55-58.
- Zürcher, E. J. 1996. *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.